

996. Karberga (Sundby), Funbo sn.

Pl. 39, 40.

Litteratur: B 541, L 310, D 1:252. J. Bureus, F a 6 s. 75 n:r 152 (Bureus' egen uppteckning), F a 10:2 n:r 36, F a 5 n:r 132, F a 1 s. 32, Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta (1624), n:r 17 (3 uppl. 1664 n:r 13); J. Rhezelius, F c 6 (Monumenta Uplandica) s. 23, 25 (utg. i UFT h. 30, 1915), R 550 (UUB) n:r 7; Ransakningarna 1667—84; O. Verelius, Manuductio ad Runographiam Scandicam (1675), s. 45; O. Rudbeck, Atlantica 3 (1698), s. 24 fig. 12 (nytrycket 1947, s. 30); J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 155; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 94; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 215 f.; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 127, 131 f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1866, 1867 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 41; O. v. Friesen, Anteckningar (UUB).

Äldre avbildningar: Bureus, träsnitt (i Monumenta 1624, F a 10:2, F a 10:1, F a 5, F f 6, i Verelius' Manuductio); Rhezelius, teckning (i R 550), O. Rudbeck, träsnitt (i Atlantica 3, s. 24); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 541); Dybeck (D 1:252); v. Friesen foto (UUB).

Runstenen står i en rabatt i trädgården till lägenheten Runsten, avsöndrad från Sundby, 20 m. N om landsvägen Bärby station—Funbo kyrka, 500 m. VNV om kyrkan. Ristningsytan vetter åt SSÖ. Stället har tidigare kallats Karberga kulle. Karberga, ett frälsehemman, är sedan länge obebyggt och sammanslaget med Sundby.

Runstenen var känd redan av Bureus. Han har upptecknat inskriften den 27 maj 1601. Någon teckning av honom, som ligger till grund för träsnittet i Monumenta Sveo-Gothica 1624, finnes dock icke bevarad. Rhezelius' teckning är från 1635. Platsen var enligt Bureus: »Vidh Sundby i Fundbo» (F a 6, F a 10:2), »I Fundbo» (Mon. Sveo-Gothica), »Sundby» (F a 5). Rhezelius: »Östan Kyrkan widh Karbergha i Sundby gärde wender sigh Södher» (F c 6), »I Sundby gärde, widh wäghen, östⁿ Kyrkⁿ. — Skrifften på den föliande Runsten wänder sigh mot södher, hwilken är een märkeligh sten, som man af skrifften säija kan. Eliest berättades migh intet om honom.» Verelius (1675): »Sundby stenen i Funbo sochn». — Ransakningarna: »Kahrberga Backan står en steen sammaledes». Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har påskriften: »Carlberga backe» (B 541 och L 310: »Karlberga backe»). — Celsius har två gånger granskat inskriften, 1727 och 1728. — Dybeck meddelar i sin reseberättelse 1866: »Den store Karberga-stenen med svårläst inskrift granskades under flere dagar», och i Sveriges runurkunder (1866): »Skogshöjden, i hvars vestliga sluttning denne runsten står, har sedan gammalt hetat Karlberga backe och är invid vägen mellan Funbo kyrka och Åby. Stenen är för flere år sedan å nyo rest, men lutar redan mycket.» Dybeck har ombesörjt, att stenen på nytt har blivit rest 1867. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Rånäs». I beskrivningen till detta har antecknats: »W om kyrkan, på Karlberga backe, stor och vacker sten med en mängd slingor.» — Stenen blev 1949 rengjord, och en mängd sprickor i dess topp och sidoytor ifylldes med stenkitt.

Rödgrå granit. Höjd 2,24 m., bredd 2,01 m. Ytan har flerstädes vittrat, så att de vita kvarts-kristallerna kvarstå som vita utfällningar. Detta har dock skett före ristningen. Delvis är stenen grunt huggen, så att ristningen endast svagt framträder som en ljusare skrapning i ytan, utan märkbar fördjupning. På h. sidan äro utmed kanten tre bitar avslagna (åtminstone de båda nedre redan på 1600-t.), varigenom även runor gått förlorade. Nedtill har i mitten en tämligen stor avlagring skett, även detta med förlust av inskrift.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus):

ainkrip × auk × in[k]ik[i]r·l[i]tu × r[i]sa × stin·auk·kera·aur·uta i su[n]ti·iftir·puri·fabur
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 s]in·pur--...t·kira·siluaus·iftr ink-[pu]ru × kunu·sina·auk·iftr·-artu iar
 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115

Ingirid(?) ok Ingigærd letu ræisa stein ok gæra aur uti(?) a sundi æftir Þori, faður sinn. Þor[ir](?) [l]et gæra sæluhus æftir Ingiporu, kunu sina, ok æftir...

»Ingrid(?) och Ingegärd läto resa stenen och göra vad ute i(?) sundet till minne av Tore sin fader. Tore lät göra själustuga till minne av Ingetora, sin hustru, och av...»

Fig. 136. U 996. Karberga (Sundby), Funbo sn.
Efter träsnitt av Bureus.

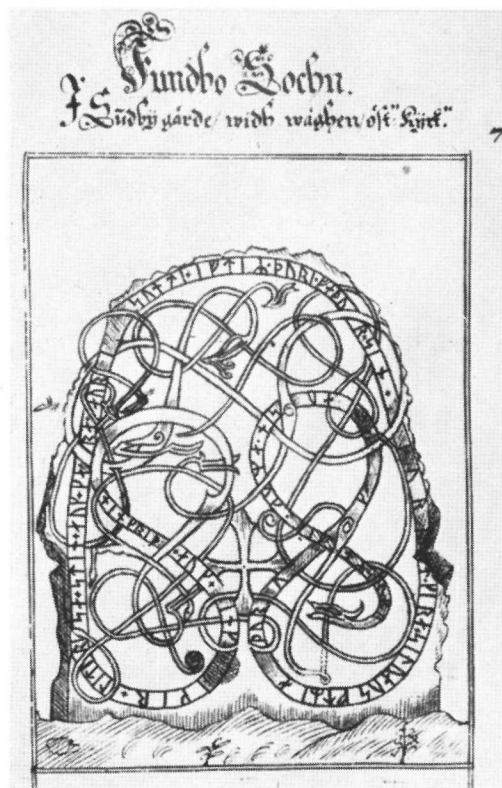

Fig. 137. U 996. Karberga (Sundby), Funbo sn.
Efter teckning av Rhezelius (R 550).

Till läsningen: Intet sk framför 1 **a**. Namnet 1—7 är fullt säkert; 1 **a** är tydligt. 4 **k** är icke stunget; icke heller 15 **k**. 11—12 **in** är tydligt. Därefter är en stor flisa av stenytan avslagen; någon eller några (högst 4) runor ha därigenom gått förlorade: Av 16 **i** finns endast nedersta delen kvar; ingen bst är synlig. En lodrät spricka går här rakt över runslingan. Av 19 **i** finns intet spår. Övriga runor i ordet svaga. Detsamma gäller 22—25 **risa**. 23 **i** saknas, och det förefaller ovisst, om runan kan ha funnits. Kanske har någon av ramlinjerna i den korsande slingan fått ersätta en runstav. 26—29 **stin** är däremot tydligt; 28 **i** icke stunget. 33 **k** är icke stunget. 34 **e** däremot tydligt stunget, med ett kort streck. 37—39 **aur** är fullt säkert; 37 **a** något svagare än de båda andra runorna, men något annat än **a** kan icke komma i fråga. Sk efter 39 **r** torde vara säkert. De följande runorna t. o. m. 44 **s** äro mycket svaga; ytan är vittrad. 40 **u** och 42 **a** kunna dock både ses och kännas. 41 **t** och 43 **i** (1?) framträda som en ljus färgning i stenytan. R. 44 gör först intryck av **k**; bst känns tydligt. Emellertid är det möjligt, att denna fördjupning är naturlig. Det framträder också en ljus skrapning, som kan uppfattas som bst i **s**, ehuru av formen **ʒ**. 45 **u** och 47—48 **ti** äro fullt klara. En runa (46 **n**) är helt borta i sprickan. 49 **i** är icke stunget; icke heller 83, 106 **i**. R. 50—62 väl bevarade. 63 **s** är förstörd. Om framför 66 **p** gått någon runa, kan ej avgöras. Av r. 69 finns endast nedre delen av en hst, av r. 70 sannolikt v. bst i ett **r**. Därefter är ett stycke av stenen avslaget, med sannolikt 2 runor. H. bst i 71 **t** tydlig; den vänstra är borta. 73 **i** är icke stunget; icke heller 77 **i**. Denna kan icke ha varit **a**. Ordet 76—82 **siluaus** är f. ö. fullt klart; ingen runa är tvivelaktig. R. 80 är **a**, icke **h**. Det förefaller knappast troligt, att den ena bst i ett ursprungligen ristat **h** skulle ha alldeles vittrat bort; snarare har då ristaren glömt den ena bst. 87—89 **ink** och 93—94 **ru** äro tydliga; därjämte

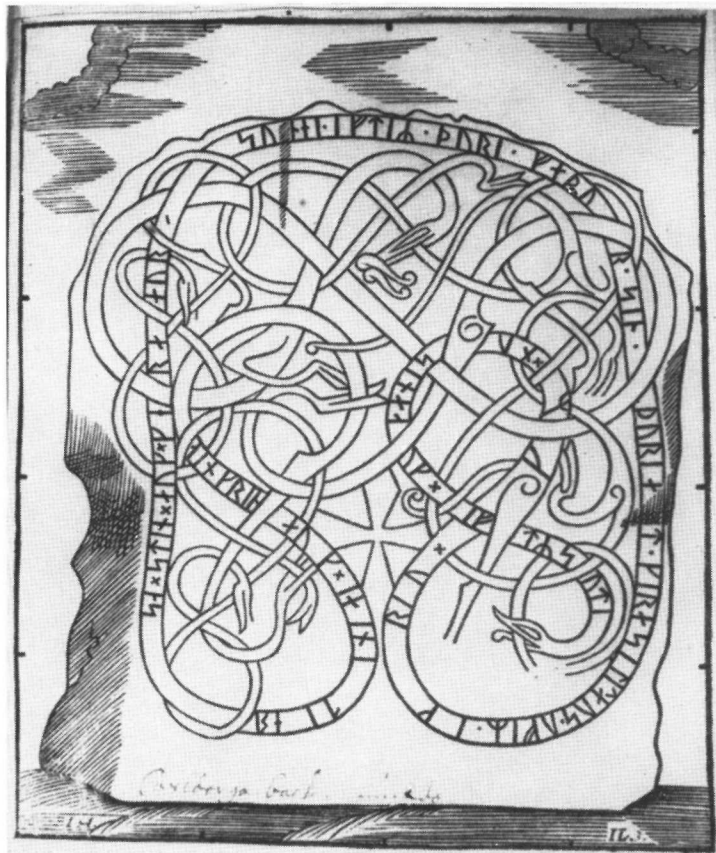

Fig. 138. U 996. Karberga (Sundby), Funbo sn. Efter B 541.

möjligen översta delen av 92 u. Det övriga är förstört genom en stor flagring. R 95—109 äro fullt säkra. 103 a kan möjligen läsas h. Runorna i det följande äro små och ganska svårlästa. 110 n eller s? 111 a eller ett missformat t? Utanför slingan tämligen tydligt 115—117 iar.

Bureus (F a 6): ainkriþ auk inki ... kir litu risa × stin auk kera · aur · i ... sunti · iftir þuri faþur sin · þuri ... t kira sillaus iftr i-kiþuru ... anu sinar uk iftr s ... runi »hijt var huvvudhet å ormenom.» Den stora lodräta sprickan är antydd på Bureus' träsnitt och fanns tydligen redan då. Bst i 46 n är ritad på h. kanten av sprickan. Slutet av inskriften på träsnittet: iftr · srr - -. — Rhezelius (F c 6): ainkriþ · auk · ink ... i kir · litu · risa × stin + auk · kara aur i ... sunii · iftir · þuri · faþur × sin - - ... uri ... t · kira · siluaus ftr iapuru ... k ... nu sin · ar uk ... Rhezelius har ingen teckning i sin anteckningsbok F c 6. Det är därför sannolikt, att hans renritning i R 550 är gjord efter Bureus' träsnitt; den saknar i så fall självständigt värde. Avvikelser från F c 6: 1 n, 47 t, 97 a, 106—114 iftr surr. — Hadorph och Leitz (B 541): ainkriþ auk × iaini ... tier ... sa × stin × auk × kera aur ... sunei · iftir · þuri · faþur · sin · þuria ... t kira sil · aus · ufir · ik ... riu × kr × nu sina auk × iftr suti. Hadorps läsning är avsevärt mycket sämre än Bureus' och Rhezelius'. Det vittnar om att ristningens tillstånd på 1600-t. var ungefär detsamma som nu, med en växling mellan mycket svårlästa eller helt förstörda delar och tämligen tydliga. — O. Celsius: ainkriþ auk · in · i kir · ... raisa · stin · auk · kera · aur a sunti · iftir · þuri · faþur · sin þuri ... t · kera · silaiaus iftir · ik ... u ... kunu · sina · ik ... »Ganska mörk skrift öfver hela stenen grundt, skorflagt, affallit stora skärvor.» — Dybeck: ainkriþ auk × ... in ... ikr · l - tu × risa × stin · auk · kera aur ... a ... sunti · iftir · þuri · faþur - - in · þur - ... t · kera · siluaus · iftr · inki ... riu × kunu sina · auk × iftr · srtu u iar. »Nästan hela ristningen lider af afflagringar, troligen uppkomna

vid sista resningen. Kunna sista orden tydas med **sustur hinar**? Knappt. Liljegrens och fleres **suta** är omöjligt.» — v. Friesen: **ainkriþ** × **auk · b** (?l. r? ?) **in** - - - **ikir** . . . **sa** × **stin · auk · kera** × **aur** . . . **suþ** - - - **iftia þuri · faþur · in · þurið** - - **þ · kira · siluaus · iftra · ik** . . . **ru · kunu · sina · auk · iktra · stu** (l. r) **tu e** (l. i) **ar**. »Stenen på många ställen flagrad och starkt vittrad.» v. Friesen anmärker, att r. 37—39 omöjligt kan läsas **bur**; han har tydligen tänkt på möjligheten att här finna ordet *bro*, men avvisar det.

Lyckligtvis kan inskriftens innehåll i stort sett sägas vara säkerställd. Särskilt gäller detta några av de viktiga och ovanliga orden: 37—39 **aur**, 44—49 **sunti**, 76—82 **siluaus**. Läsningen av namnen är också klar, även om den är något fragmentarisk. Den enda del av inskriften som icke kan läsas och tolkas är slutet, förmodligen två ord.

Redan Bureus har en i huvudsak riktig tolkning (F a 10: 2) »Ingridh eller Änfridh och Ingegärd läto resa sten och göra ör i sunde efter sin fadher Ture. Thenne Ture lät göra sillaus efter Iggtur sin ven och efter . . .» — Rhezelius (R 550): »Ingridis et Ingigerdis erigi fecerunt lapidem et præparari lapideum pontem trans fretum, in memoriam Turonis patris sui. Turo curavit fieri Silleus in memoriam Ingituræ coniugis suæ et filii Runonis.» — Verelius: »Endrid och Ingigerd läte resa stenen, och göra ören (wadet) i sundet, efter sin fader Thure. Menn Thure lät göra syllåsen (brobielkarna) efter sin hustru Ingithora och efter sin Swärmoder.» De sista orden **uk** × **iftra** + **suaru** är hos Verelius ännu endast en konjektur, ett försök till tolkning. O. Rudbeck har här liksom i flera andra fall skurit om Bureus' träsnitt och ogenerat ändrat om läsningen efter den tolkning, som han trodde på. Samma översättning som Verelius lämnas hundra år senare av N. R. Brocman.

Den rätta tolkningen av ordet 76—82 **siluaus** är given av J. G. Liljegen i hans *Runlära* (1842, s. 127, 131: »För wandrarens vidare beqwämlighet anlades äfwen *Själahus*, *Sæluhus*, eller i ödetrakter uppsatte byggningar, der resande kunde taga herberge och wistas så länge de wille och behöfde . . . På en runsten i Fundbo i Upland [B 541] omförmäles en man Thure, som lät göra själahus, **silihus** öfwer sin hustru och efter (Sote?).» Förklaringen tas upp i U. W. Dieterich, *Runensprachschatz* (1844): »**þuri lit kara silliaus**, d. h. Th. liess eine Herberge machen.» Likaså i *UFT* h. 3 (1873): »Ingrid(?) och . . . in . . . ing läto resa sten och göra örgrund (till vadställe) i sundet efter Thure, sin fader. Thure lät göra sälohus efter Inge(thora?), sin hustru, och efter S . . .(?). — Der står **siluaus**: ristfel för **siluhus** . . . jfr isl. *sæluhús* bergningshus, som å de öde skogarna i fornom timma bygdes till räddning och beqwämlighet för vägfärande.»

1—7 **ainkriþ** avser väl kvinnonamnet *Ingirið* (*Ingiriðr*), trots den egendomliga och svårförklariga stavningen. Se om detta namn U 114. — 11—17 **inkikir** är *Ingigærðr* med ð bortfallet i ställningen mellan två r, som så ofta i detta namn och andra sammansättningar med -*gærðr*, se U 914. Också det tredje kvinnonamnet i inskriften är en sammansättning med förleden *Ingi*: 87—84 **ink-þuru**, ack. av *Ingipora*; om detta se U 88 och Sö 347. — *Þorir*, som här förekommer både i nom. och i ack., är ett i runinskrifterna ganska vanligt mansnamn.

Den långa inskriften meddelar först och främst, att två kvinnor, Ingrid och Ingegärd, ha låtit resa stenen till minne av deras fader Tore. Därjämte innehåller den två märkliga uttryck, som icke äro kända från någon annan inskrift: döttrarna ha låtit **kera** + **aur** efter sin fader, och denne har låtit **kira** + **siluaus** efter sin hustru Ingetora. Läsningen är i båda fallen fullt säker. **aur** kan icke vara något annat än ack. av fvn. *aurr* m. 'grov sand, grus, grusjord'; härtill avledningen isl. *eyrr* f. 'grusbänk (som sticker ut i vattnet)', no. *øyr*. I svenskan kunna de båda orden i allmänhet icke skiljas åt: fsv. *fiskisör* 'sandbank eller stengrund, där fiske idkas', sv. dial. *ör*, *örbacke*, gotl. *aur*, *strandaur* 'småsten vid stranden'; de ingå i många ortnamn: Skanör, Kungsör, Helsingör, Örebro, Öregrund, Örgryte, Örby m. fl. Det är att märka, att det fornnordiska *aurr* alldeles särskilt har betecknat grus i eller invid vatten, strandgrus, grusbotten i en bäck eller en älv o. dyl. Jfr även fvn. *aurriðr* m. 'laxöring', så kallad därför att han under lek-

tiden uppsöker sådana ställen, där botten består av grus och småsten. Härtill verbet no. *aura* 'fylla med grus', sv. dial. *öra* 'grusa väg, laga väg med grus' (Rietz). Uttrycket *göra aur i sundi* måste sålunda betyda 'göra en grusbank i sundet', tydligen för att man där skulle kunna färdas fram mellan de båda stränderna, genom att köra ut grus åstadkomma ett vadvägg i sundet. Innebörden i kombinationen »resa stenen och göra ör i sundet» bör ha varit en motsvarighet till det i många inskrifter förekommande »resa stenen och göra bron.» Med bro avsågs åtminstone i de flesta fall en vägfyllnad av grus och sten på ett sankt och sumpigt ställe. Sannolikt har *ör-* i flera ortnamn betydelsen 'grusbank, vadvägg', naturligt eller med konst anlagt. *Örby* och *Broby* komma i så fall varandra nära med avseende på betydelsen. Detta torde exempelvis gälla om Örby i Rasbo sn, beläget på en plats, där en viktig vägförbindelse passerade ett vattendrag med sankmarker omkring. Appellativet *sund* n. betyder egentligen 'ställe där man kan simma över', sedan 'förträngning i ett vattenlopp, trångt ställe mellan två bredare vatten'. Sunden kunde för samfärdseln ha betydelse på två olika sätt: dels utgjorde de för båtar eller skepp viktiga passager, som icke fingo stängas för eller igengrundas — härom finnas bestämmelser i de gamla lagarna —, dels voro de punkter, där färdermän till lands lättast kunde komma över hindrande vatten, simmande eller vadande. Det *sund*, som omtalas i inskriften, är samma sund, som har givit namn åt bebyggelsen, Sundby. Det motsvaras nu efter landhöjning och torrläggning av den sänka mellan Karberga backe och Funbo kyrka, där landsvägen går fram Ö om runstenens nuv. plats.

76—82 *siluau* (för *siluhus*) har med rätta identifierats med fvn. *sæluhús*, hus som till de resandes bekvämlighet anlades i ödebygder, där de eljest icke skulle kunna få tak över huvudet. Förleden i ordet är fvn. fsv. *sæla* f. 'lycka, sällhet' (till adj. *sæll* 'lycklig, säll', även 'salig'). Vid sidan av *sæluhús* finnes även med samma betydelse *sáluhús*, -*stofa*, där förleden är ordet *sála* f. 'själ'. Vilken formen som är den äldsta, torde knappast kunna avgöras. Innebörden har med säkerhet varit densamma. Ordet *sæla* avser i detta fall icke färdermännens lycka och bästa, utan deras som ha låtit uppföra huset för att vinna nåd och salighet i ett kommande liv. *sæla* är sålunda liktydigt med *sálubót* 'Gavn, Hjælp for ens Sjæl', och i formen *sáluhús* står *sálu-* elliptiskt för *sálubót*. Själstugor ha under medeltiden funnits vid vägarna genom de stora skogar, som skilde bygderna från varandra. Konung Östen Sigurdsson berömmar sig av att han har låtit uppföra sådana på Dovrefjäll: *Um Dofrafiáll var fœr ór Þrándheimi, urðu menn þar opt úti ok fóru hörðum fœrum. Lét ek þar sæluhus göra ok leggja fé til, ok munu þeir menn muna, at Eysteinn konungr hefir verit í Noregi* (Morkinskinna). I ett brev från ärkebiskopen Nils Alleson 1303 (SD 2, s. 371) omtalas en gård med flera hus, som »från gammal tid har varit särskilt uppförd för fattiga vägfärandes bekvämlighet och vila mitt i skogen Ödmorden.» Den gård som avses bär ännu namnet Själstugan, i Skogs sn, Hälsingland.¹ En annan själstuga, belägen inom Ragundaskogen i östra Jämtland, omtalas i flera ärkebiskopliga skyddsbrev från 1300-talet:² »*incola hospitalis dicti sialastuwu in silua reffhundum*» (Söderwall, *Ordbok*, art. *siällastova*). Den östnordiska formen *siäl* har här ersatt den västnordiska *sál* (jfr *sialubot* U 347).³ — Att uppföra ett sådant härberge var en from gärning av samma art som när man anlade vägar eller broar över sankmarker eller vattendrag. Inskriften på Karberga-stenen visar, att så har varit fallet redan under den äldsta kristna tiden. Tore har låtit göra en själstuga, ett härberge, efter sin hustru Ingetora, på samma sätt som exempelvis enligt U 347 Livsten lät göra broar till själubot

¹ C. G. Styffe, *Skandinavien under unionstiden* (3 uppl. 1911), s. 390 not 4 (med cit. litt.); J. Liedgren i: *Socknen på Ödmorden. Anteckningar till Skogs sockens historia*, sammanförda av N. G. Humble (1944), s. 247, 256.

² Senast utgivna i *Jämtlands och Härjedalens diplomatarium* 1, nr 4—5, 8—11, 13—14.

³ Om själstugor se J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 131 f.; H. Hildebrand, *Sveriges medeltid* 1, s. 1010 f.; N. Ahnlund, *Jämtlands och Härjedalens historia* 1 (1948), s. 415 f. Jfr även Gulatingslagen 5:29 (*Norges gamle love* 1, s. 47).

för sig och sin hustru Ingerun. Tores själstuga har utan tvivel varit belägen intill sundet och vadstället, där också runstenen varit rest. Uppgiften är ett intressant vittnesbörd om kyrkans verksamhet under missionstiden för att förbättra vägarna och möjligheterna att färdas genom landet. Jfr inskriften på U 1033 (Årby, Lena sn).

997. Lövsta, Funbo sn.

Pl. 41.

Litteratur: B 540, L 309, D 1:253. J. Bureus, F a 6 s. 185 n:r 100 (Rhezeliuss), F a 5 n:r 131, F a 1 s. 32; J. Rhezelius, F c 6 (Monumenta Uplandica) s. 28, 29 (utg. i UFT h. 30, 1915), F 12 bl. 103 v:o, F m 18 n:r 28, R 550 (UUB) n:r 5; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 154; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 92; R. Dybeck, Reseberättelse 1864; UFT h. 3 (1873), s. 40; O. v. Friesen, Anteckningar (UUB).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckningar (i F c 6, F m 18 och R 550); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 59); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 540); Dybeck (D 1:253); v. Friesen foto (UUB); E. Wessén foto 1911.

Runstenen står i parken 100 m. NV om huvudbyggnaden, med ristningen vänd åt SV.

Inskriften var känd redan för Bureus genom teckning och läsning av Rhezelius. I sin anteckningsbok från resan 1635 (F c 6) har han noterat: »22 Sept. I hagen sunan Löstadh står denne R| wender sig södher mot wijkä äng. Bönderna sade at han uar satt för en Jättkonger och dät skulle stå på sten. är ett rör nordan honom där draken plägar synas närmer byn.» I sin prydliga renskrift (R 550) har Rhezelius om denna runsten antecknat: »I Haghan widh Löfstadh

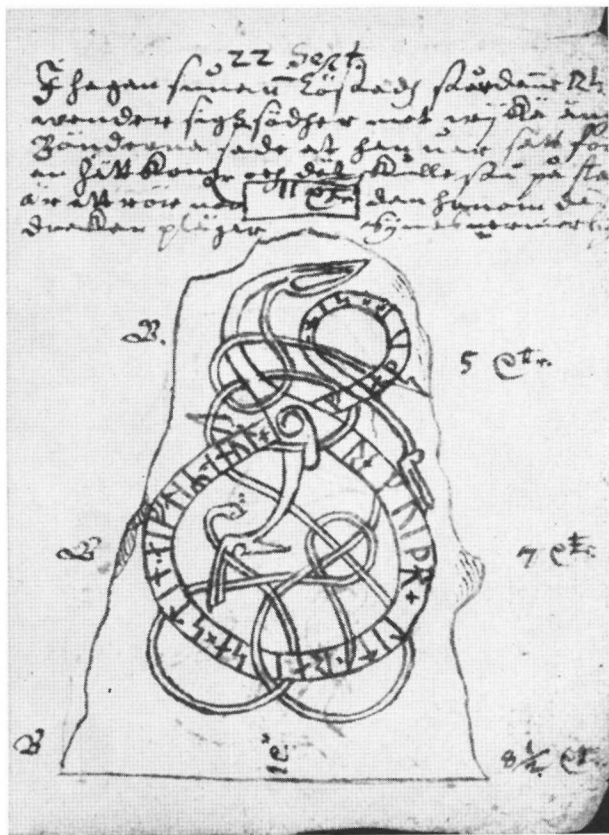

Fig. 139. U 997. Lövsta, Funbo sn.
Efter teckning av Rhezelius (F c 6).

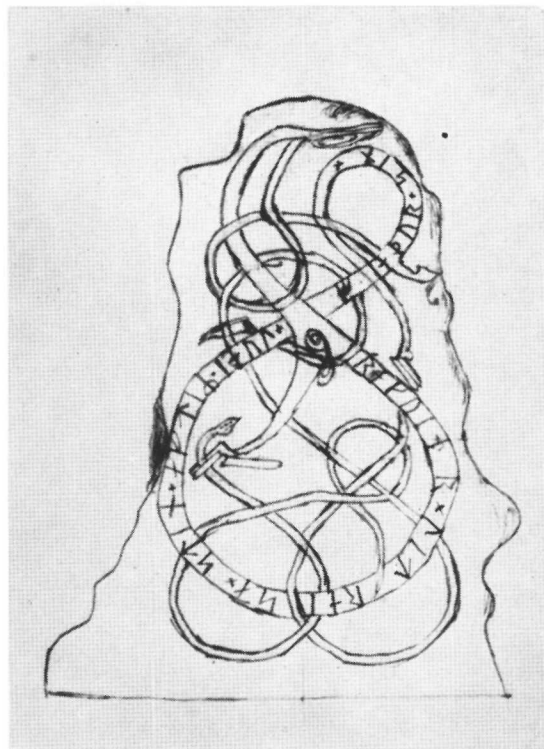

Fig. 140. U 997. Lövsta, Funbo sn.
Efter teckning av Rhezelius (F m 18).